

Achter het Polderlands

FRITS DAVID ZEILER

Tijdschrift voor
waterstaatsgeschiedenis
20 (2011) 2, 75-61

Op 17 november 2009 werd te Edam het langverwachte *Glossarium van waterstaatstermen* gepresenteerd. De compacte vorm van het Polderlands gedoopte glossarium is handig in het gebruik, maar kent een groot nadeel. De historische achtergronden van de woorden blijven bij de korte omschrijvingen van de lemma's goeddeels buiten beeld. Maar juist de context waarin deze typisch Nederlandse vaktaal zich heeft ontwikkeld is bijzonder interessant. Om enigszins aan het gemis aan historisch perspectief tegemoet te komen, is in overleg met de redactie besloten om een reeks artikelen te wijden aan enkele aspecten van het ontstaan, de verbreiding en de betekenisontwikkeling van een aantal woorden of woordgroepen in het *Glossarium*.

AFWATERINGEN

Historische aspecten van waterstaatstermen (3)

In de vorige aflevering van deze korte reeks hebben we aandacht besteed aan de grote verscheidenheid die het Polderlands biedt wanneer het gaat om aanduidingen als 'land langs het water' en 'waterkering'. Een vergelijkbare variatie in tijd, plaats en betekenisontwikkeling zien we in woorden waarmee Nederlanders hun afwateringen aanduiden. Tot de bekendste behoren watergang en wating, en vooral de variant van de laatste, wetering. Dit is nog altijd een algemeen gangbaar woord voor een waterloop die naar een lozingspunt leidt. Een specifieke betekenis heeft het alleen in Zeeland en Vlaanderen gekregen, waar het in de vorm 'wating' ook waterschap aanduidt, in de zin van afwateringsgemeenschap. Een zijlvestenij, zouden ze in Groningen zeggen.

Veel woorden voor afwateringen zijn beeld- of klankbeschrijvingen. Zo zijn vliet en zijn variant uitvliet afgeleid van het vlieten of vlieden, het snel stromen van water. Waarschijnlijk hoort dit woord net als wad tot de oudste taalschat van de lage landen, althans wanneer de identificatie van het gelatiniseerde *Flevum* met het huidige Vlie juist is. Eenzelfde relatie met een werkwoord is er tussen goot en gieten, en tussen het woord laak en zijn variant leek en het begrip lekken. Dit heeft zich in zijn Engelse versie *lake* ontwikkeld tot een aanduiding van een ander soort water dan een stroompje. Omgekeerd is ons woord broek voor moerasland in het Engelse *brook* juist weer de aanduiding van een watertje. Onze vertaling voor *lake* is omgekeerd weer het weidser begrip meer. En ook dat woord komt, meestal in zijn variant mare, tot ver in de middeleeuwen gewoon voor als aanduiding van een riviertje, een geul of een riviermond. Of dit woord net als wad en vlie(t) zijn wortels heeft in de Romeinse tijd is een intrigerende vraag. De door de geograaf Ptolemaeus vermelde haven *Mararmanis*, ergens aan de Hollandse kust, is niet te identificeren. Bovendien is de verbasteringsgraad van namen en begrippen bij deze Griekstalige auteur, die het Latijn maar matig beheerste en de barbarentalen al helemaal niet kende, bijzonder groot.

Het begrip zijp, in de Fries-Overijsselse vorm siep, houdt verband met het werkwoord siepen, dat we nog voornamelijk in zijn frequentatieve vorm siepelen of sippelen kennen. In een regionale variant komt het voor als cie, onder meer als de aanduiding voor een

aantal duinrellen in Midden-Kennemerland, waar het ook wel wordt geschreven als scie. Dat laatste is echter een woord van een andere stam, namelijk die van schieten. Terwijl *scie* langzaam stromen betekent, houdt *scie* verband met *snel* stromen. Gezien de ervaring, dat de afstroming in een en hetzelfde gebied in natte tijden snel en in droge tijden langzaam geschiedt, is die verwarring nog niet eens zo vreemd te noemen. Een andere onherkenbare vervorming van de stam *sie-* vinden we in de weteringen die als een zeegraven te boek staan in het gebied langs de benedenloop van de Gelderse IJssel. Op het eerste gezicht is deze aanduiding onbegrijpelijk, want deze belangrijke, onder de schouw staande afwateringssloten lopen bijna nergens rechtstreeks op de (Zuider)zee aan. Nadere bestudering heeft geleerd, dat het altijd gaat om sloten die wegzijgend water opvangen, en die elders kwel- of looislotten worden genoemd. Het element 'zee' is dus een variant van het in Noord-Holland (en trouwens mede in Drente en Brabant) voorkomende *cie*.

Met de zeegraven, meervoud zeegravens, komen we bij de aanduidingen van gegraven wateren. Ze variëren op het eerste gezicht duidelijk per streek: *graaf* is typerend voor het Zuidhollandse waardengebied, terwijl *graven* nu hoofdzakelijk in Oost-Nederland voorkomt. Het had vroeger een grotere verbreiding, getuige bijvoorbeeld de plaatsnaam Bodegraven. Terwijl *gruft* en *greft* als Fries gelden (in elk geval als Fries substraat onder het Hollandse *gracht*), is *grift* weer meer Nederstichts en Veluws. Wanneer de naam van het Overijsselse Grafhorst moet worden geduid als 'een hoogte aan een gegraven water' is daarmee de variant *graf(t)* of *graaf* weer middenin het gebied aanwezig waar juist *gravens* voorkomen. Wanneer we daarnaast nog constateren dat de woorden *greppel* en *grup* eveneens de stam van het werkwoord *graven* in zich dragen, is het wel duidelijk dat vele generaties rondtrekkende poldergasten de zaken totaal door de war hebben gespit.

Een andere aanduiding voor een gegraven water is *delf* (afb. 1). Dit komt uiteraard van het werkwoord *delven* en het kent in het Middelnederlands allerlei varianten, zoals *delft* met een *t*, *dilve* en zelfs *dulve*. Gezien de grote geografische verbreiding in de toponymie – van de stad Delft in Zuid-Holland via het dorp Assendelft in Noord-Holland tot de haven Delfzijl in de Groninger Ommelanden – moet het algemeen bekend zijn geweest. Misschien heeft het onder invloed van het specifieke *delven* van turf een betekenisverandering ondergaan, want vanaf de zestiende of vroege zeventiende eeuw treffen we het niet meer aan in het levend taalgebruik van het Polderlands.

Afb. 1. De Delf of Delft bij Haarlem is vermoedelijk gegraven in de tweede helft van de twaalfde eeuw ter ontwatering van de strandlakte benoorden van de Zijkweg (noorden links). Detail van de kaart van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen, 1745. Collectie Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Heerhugowaard.

In dit kader voert het te ver om uitgebreid in te gaan op de woorden *gouw* en *were*. Onder waterstaatshistorici gelden die als *waternamen*, maar over de etymologie ervan en hun betekenisontwikkeling zijn de geleerden het volstrekt oneens. Is *gouw* inderdaad hetzelfde begrip als *go*, dat *landstreek* betekent, zoals de Friezen beweren? En is *were* inderdaad een *grenssloot* met een *verdedigingsfunctie*, zoals sommige Oostnederlandse onderzoekers volhouden? We laten deze discussies voor dit moment rusten.

Sloten en sluisen

Tot nu toe is het bekendste woord voor een watertje nog niet genoemd, namelijk *sloot*. Dat heeft een reden. Het is namelijk in oorsprong helemaal geen waterstaatswoord, maar gewoon een *grenslijn*, iets dat een perceel letterlijk markeert. Het heeft dus dezelfde stam als het werkwoord *sluiten*. Het is in die zin verwant met de (West-)Friese termen *zwet* (eigenlijk een met de *zeis* afgemaaide *grenszone*) en *twiske* (wat gewoon het Friese woord voor 'tussen' is). Dat *sloot* toch een *waterige betekenis* heeft gekregen, komt natuurlijk omdat *grensmarkeringen* in het natte deel van Nederland het gemakkelijkst met een *schop* of *spa* kunnen worden aangebracht. Curieus is de verdere ontwikkeling in Noordhollandse polderkeuren, waarin de *sloten* die onder de *schouw* staan en die de voornaamste eigendommen van de *ingelanden* begrenzen, *heinsloot* worden genoemd – letterlijk 'begrenzingsgrens'. Men is zelfs de *flab*, de *waterplanten* die men vóór de *najaarschouw* uit deze sloten moet halen, *heinsel* gaan noemen, materiaal dat lange tijd populair was voor *wegverharding*.

Aan het einde van iedere *afwatering* ligt een *kunstwerk*, dat de *lozing* op het *buitenwater* of de *boezem* moet reguleren. We gaan voor het moment voorbij aan de *mechanische waterlossing* met een *molen* of *gemaal*; het betreft hier de *eenvoudige wateruitlaat*. Daarvoor kent het Nederlands een aantal woorden: *verlaat*, *spui*, *schut*, *zijl*, *sas*, *sluis*. De laatste drie komen het meest algemeen voor en geografisch merkwaardig genoeg vaak naast en door elkaar heen. Wie vanaf *Zwolle* het *Zwartewater* afvaart passeert achtereenvolgens de *Rademakerszijl*, de *Nieuwe Sluis* en de *Zwarte Sluis* (*Zwartsluis*) en de *Grote Sas*. Toch zijn vooral de begrippen *sas* en *zijl* meer historisch en gewestelijk geworden, hoewel *zijl* in de zeventiende eeuw nog overal in het Nederlandse polderwezen in gebruik was. Ook hier heeft, net als in de *strijd* tussen *polder* en *koog*, het uit *Zeeuws-Zuidhollandse context* opkomende *sluis* het uiteindelijk gewonnen. Vermoedelijk (maar dat hebben we niet nader onderzocht) werd het woord *sluis* vier eeuwen geleden vooral gebruikt voor *uitwateringen* met *gemetselde hoofden*, waarin de *houten deuren* waren opgehangen. Dat zal ook de *oorzaak* zijn van de *hardnekkige gewoonte* van *Amsterdammers*, om alleen een *houten brug* 'brug' te noemen en bij alle *stenen bruggen* te spreken van 'sluis'. Door het grote belang van de *echte uitwateringssluizen* heeft zich vervolgens een geheel apart *technisch jargon* ontwikkeld, waarmee het *Glossarium* doorspekt is geraakt. Ook wat *typen* betreft is er een *rijke variatie*: *spuisluizen*, *klepsluizen*, *duikersluizen*, *schutsluizen*, *twee- en driewegsluizen* en *ga zo maar door*. Daar steekt een *enkele blokzijl*, een *vierkante houten sluis*, wat *schamel bij af*, al heeft dat begrip wel een specifiek *toponiem* opgeleverd voor een *schilderachtige havenplaats* aan de *oude Zuiderzee*.

Dan is er nog de *pomp*. En daarmee bedoelen we niet een *mechanisch hulpmiddel*, want daarover zou het nu niet gaan. Er is namelijk nog een andere betekenis van *pomp*, en dat is die van een *houten sluisje* met een *verticale schuif* (afb. 2). Het wordt in Noordhollandse polders gebruikt tussen het ene en het ander *compartiment*, of ook wel als *inlaatsluisje*. De term zal ingegeven zijn door de *pompende beweging* die men moet maken om de *schuif* op te trekken of neer te halen. Elders noemt men dit *mechaniek* gewoon een *zijltje* of een *schut*, of als het in een *dam* of *dijk* zit een *duikersluis*.

Afb. 2. Een 'pomp' aan de ringdijk van de Bergermeerpolder, dienende als inlaatsluisje. Foto auteur, 2010.

Natuurlijke waterlopen

Aan het eind van deze reeks afwateringstermen moet nog even worden stilgestaan bij enkele begrippen voor natuurlijke watergangen. Allereerst het alomtegenwoordige a, ook gespeld als dubbel aa, en gewestelijk, met name in de (ooit) Friestalige delen van het land, geëvolueerd tot ee, ie en zelfs ij. Die laatste variant, die eigenlijk alleen bekend is als aardrijkskundige naam voor de vroegere inham van de Zuiderzee bij Amsterdam, hebben we volgens overlevering te danken aan Joost van den Vondel. Hij zou de man zijn geweest die de lange ie (ii), die als plat werd ervaren, tot de beschaafder ij-klank heeft omgevormd. In ieder geval wordt de ie sindsdien als 'boers' ervaren, hoewel de Amsterdammer op zijn beurt van de ij een soort 'aaj' heeft gemaakt, die weer is opgenomen in het hedendaags Randstad-plat. Curieus is wel dat de woningbouwcorporatie voor Amsterdam en zijn satellietstad Almere aan de overzijde van het IJmeer (!) zich met de naam *Ymere* tooit, maar die als 'ei-meere' uit wenst te spreken. Uiteindelijk is de winst van zo'n beschavingsoffensief gering.

Een buitengewoon verraderlijk woord is beek (afb. 3). In het hedendaags spraakgebruik – dat in die zin al zeker twee eeuwen bestaat – is een beek een watertje met een vrije,

Afb. 3. 'Bruitend beekje op de Veluwe', de (Leuvenumse) beek is natuurlijk, de waterval een overblijfsel van een molenwerk. Ansichtkaart, circa 1950. Collectie auteur.

1 C. Streefkerk, 'De Achtermeer, een verscholen monument', *Archivaria* 4 (1991), 9-16. G.J. Borger, 'De Achtermeer bij Alkmaar, de oudste droogmakerij?', *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 22 (2004), 37-49. D. Aten, m.m.v. H. de Raad en E.M. van Schoor, 'Nyeuwen lande ... uuyte Achtermeer. Discussie rond de Achtermeer als eerste droogmakerij', *Oud Alkmaar* 36 (2012), 1-9.

Afb. 4. De Achtermeer (midden) op de kaart van Alkmaar en omstreken door Lourens Pietersz, 1573 (noorden rechts). Nationaal Archief, Den Haag, VTH verzameling binnenlandse kaarten Hingman, vijftiende-negentiende eeuw, nr. toegang 4.VTH, inv.nr. 2514.

natuurlijke loop, gekenmerkt door verval en meandering. Maar we moeten ons daarin niet vergissen. Verreweg de meeste beken in Nederland zijn namelijk gegraven, en sommige daarvan zelfs nog betrekkelijk recent. De geldt bijvoorbeeld voor de duinbeken of duinrellen. De Hoepbeek bij Castricum dateert van 1611 en de watertjes rond Velserbeek bij Velsen zijn omstreeks 1800 van kronkels voorzien in het kader van de herinrichting van deze buitenplaats in landschapsstijl. De Schipbeek, die de stad Deventer met het Westfaalse achterland verbindt, is een in de vijftiende en zestiende eeuw gegraven waterweg. Hetzelfde geldt voor alle beken in Salland en vermoedelijk ook voor die in de Achterhoek, al woedt over dat laatste onder historici en geologen nog een stevige discussie. Trouwens, ook de sprengen aan de andere zijde van de IJsselvallei, achter Apeldoorn en aangrenzende dorpen, zijn gegraven afwateringen, al takken zij evenals vele duinbeken wel aan bij een natuurlijke kwel. De situatie, zoals die in de eerste helft van de negentiende eeuw door schilders en dichters aan de zuidelijke Veluwezoom in de buurt van Oosterbeek is verbeeld, komt wellicht dicht bij de oorspronkelijke toestand. Hier is de overgang van de stuwwal naar het rivierdal dermate steil, dat er wel een zichtbare natuurlijke afstroming moet optreden. Maar vanaf de tweede helft van die eeuw heeft de overromantisering ook hier onverbiddelijk toegeslagen, en valt er aan al die gestileerde vijvers en in parken ingebedde watervallen weinig natuurlijk meer te beleven.

INNOVATIES

Historische aspecten van waterstaatstermen (4)

Van tijd tot tijd laait onder waterstaatshistorici de discussie weer op over de oudste: de oudste duiker, de oudste dijk, het oudste waterschap, de oudste molen of de oudste droogmakerij. In het laatste geval klinkt telkens weer de naam van de Achtermeer bij Alkmaar (afb. 4).¹ Hoewel het pleidooi voor het predicaat 'enige echte oudste' dankzij recent spuurwerk wel in het voordeel van dit 37,5 hectare grote poldertje lijkt te zijn beslecht, zijn het vooral de eigentijdse bronnen die voor verwarring zorgen. De historisch geograaf Borger trof tot

zijn verbazing in het originele bedijkingsoctrooi niets aan dat wees op het revolutionaire karakter van het plan. Hij zag in de bewoordingen namelijk geen enkel verschil tussen deze onderneming tot droogmaking van water en een gewone bepoldering van 'dalend land'. Daarbij hield hij echter geen rekening met het verschijnsel, dat bij nieuwe technologieën of baanbrekende ideeën de taal eenvoudig niet toereikend is om deze op hun werkelijke waarde te schatten. Men gebruikt altijd de oude termen waarover men beschikt: een stoommachine heet eerst 'vuurmachine', een satelliet noemt men 'kunstmaan'. In die zin is de concessie voor de Achtermeer inderdaad niet te onderscheiden van de talloze octrooien die de landsheer, Karel V, uitgaf voor het oprichten van poldermolens in het centraal-Hollandse veengebied. Voeg daar de bijna spreekwoordelijke blindheid aan toe van de tijdgenoot voor ontwikkelingen, die werkelijk baanbrekend zijn, en het is duidelijk dat eigentijdse bronnen vaak niet de informatie bevatten die men zoekt. Dat is vervolgens natuurlijk een groot probleem voor historici van wetenschap en techniek. In de lange tijd vóór de introductie van de Patentwet zijn veel uitvinders simpelweg onvindbaar.

Zo weten we wel, waar en wanneer de poldermolen voor het eerst is toegepast (1407, omgeving Alkmaar), maar niet wie degene is geweest die het eerst op de lumineuze gedachte is gekomen om de al geruime tijd bekende windkracht te combineren met het eveneens al eeuwenlang toegepaste scheprad.² Zo is ook de herkomst onbekend van het zinkstuk, de met aarde of steen bestorte mat van wilgetenen voor de dijkbouw – al dichten sommigen deze uitvinding toe aan de *uomo universale* Jan van Scorel. De combinatie van waterstaat en defensie, die zijn ultieme vorm heeft gekregen in de 'oude' en 'nieuwe' Hollandse Waterlinie, is zeker niet van Hollandse herkomst. Al in de vroege dertiende eeuw hebben de Sallanders zich bij Zwolle achter een inundatie van de IJssel verschanst, terwijl het meest doorwrochte verdedigingsplan met het water als bondgenoot vierenthalve eeuw later was ontwikkeld voor de vesting Coevorden. Helaas viel dit inundatieplan in het Rampjaar 1672 door de al te snelle overgave van de stad in handen van de Fransen – die het vervolgens tot in de puntjes, maar tégen de Nederlanders, hebben uitgevoerd.³

Gelukkig is men in diezelfde zestiende eeuw, waarin de eerste reeks droogmakingen plaatsvond, begonnen met het vastleggen van de bestaande waterstaatkundige kennis en ervaring. Het (overigens pas veel later in druk verschenen) *Tractaet van dyckagie* van de Zeeuw Andries Vierlingh beschrijft allerlei technieken en praktische toepassingen daarvan in het door stormvloed en geplaagde gebied tussen Schelde en Maas.⁴ Onder de toen nieuwe vindingen was de vingerling, de omdijking van een stroomgat 'in het natte', die een veel efficiënter methode bleek dan het eindeloos storten van stenen, zand en takkenbossen in het gat zelf. Ook andere methoden, zoals het gebruik van zeilen die zich aan de kletsnatte aarde van de nieuwe dijk vastzogen om deze direct al de nodige cohesie te geven, en het invaren van met stenen verzwaarde schuiten in het stroomgat als een soort primitieve caissons, worden door Vierlingh voor het eerst beschreven. De samenstellers van het *Glossarium* hebben van zijn werk dan ook dankbaar gebruik gemaakt. Maar het is ook duidelijk geworden, dat zijn aantekeningen soms moeilijk te interpreteren zijn en dat een moderne editie van het *Tractaet* ten zeerste gewenst is. Doch dit terzijde.

Innovatie heeft, en dat toont het voorbeeld van de Achtermeer natuurlijk ook aan, behalve een technische tevens een juridische zijde. Het waterstaatsrecht heeft zoals bekend een zeer lange geschiedenis, waarin de bestaande regels jaar na jaar en eeuw na eeuw zijn gespecificeerd en gepreciseerd. Net als bij het stadsrecht of bij lokale en regionale rechtskringen (schoutambten, baljuwschappen, grietenijen, heerlijkheden, marken en dergelijke) kwam de drang tot vastleggen van de regels zowel van onderop, van de gebruikers, als van bovenaf, van de landsheer. De ontwikkeling is in de verschillende delen van ons land min of meer autonoom geschied, maar vrijwel altijd langs vergelijkbare, door de dagelijkse praktijk en noodzaak ingegeven lijnen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de gelijke verdeling van de lasten, zoals die al in de veertiende eeuw in de vier Hollandse heemraadschappen is nagestreefd. Dit beginsel wordt meestal aangeduid als 'morgen morgens gelijk', omdat in het westen de Rijnlandse morgen (0,85 hectare) als standaard is gaan

2 Voor een overzicht van de vroegste windbemaling: A. Bicker Caarten, *Middeleeuwse watermolens in Hollands polderland, 1407/08-rondom 1500* (Wormerveer 1990).

3 F.D. Zeiler, *Erfgoed van Overijssel. Deel 3: Bescherming van have en goed* (Zwolle 1997).

4 J. de Hullu, A.G. Verhoeven (eds.), *Andries Vierlingh, Tractaet van dyckagie* ('s-Gravenhage 1920).

Afb. 5. Model van rijshout met steenbestorting in een dijktaalud, getoond in het Watersnoodmuseum op Schouwen-Duiveland. Foto auteur, 2007.

gelden – in ieder geval vanaf de zestiende eeuw. Elders in het land zijn echter termen gangbaar als deimt deimts gelijk, geers geers gelijk, gemet gemets gelijk, hoeve hoeve gelijk, juk juk gelijk en pond ponds gelijk.

Geoniemen en eponiemen

Nog specifiek is de aanduiding van de herkomst van een bepaald product, dat in waterstaatswerken wordt toegepast, en dan meestal verwerkt in dijken en dammen. Dat heeft echter nauwelijks geleid tot zogenaamde geoniemen, woorden als ‘florijn’ (van Florence) of ‘duffel’ (van het zo genaamde stadje in Belgisch Brabant). Deze zijn van aardrijkskundige namen tot specifieke begrippen geworden. Een van de weinige voorbeelden in het *Glossarium* zijn de ‘drinten’, de keien die na het opduiken van de paalworm uit Drente werden aangevoerd om de dijkvoet te beschermen. Dat mag ook wel, zou je zeggen, want onder die keibestortingen hebben zich heel wat resten van hunebedden bevonden. Andere steensoorten werden gewoon uit groeven gehaald, in de Zuidelijke Nederlanden zoals de Doornikse steen, de Lessinese steen, de Maassteen of de Vilvoordse steen, of in Scandinavië zoals de Noordse steen of de Zweedse steen. Andere herkomstnamen houden verband met het hout voor funderingspalen, de wijze van inheien dan wel het productiegebied van het rijshout. Zo kunnen bovenlandse palen (afkomstig uit het Duitse achterland) naast Walcherse staken worden verwerkt in een ruime Amsterdamse of een krappe Rotterdamse paalfundering. De wilgetenen heten al naar het gebied van herkomst Brabants rijs, Gaasterlands rijs, Gelders rijs, Hollands rijs of zelfs Schouws rijs (afb. 5).

In andere delen van het waterstaatsjargon troffen de samenstellers van het *Glossarium* veel minder woorden van dit type aan. Bij de molens is geen specifieke ‘Friese’ of ‘Gelderse’ variant ontwikkeld; die heten gewoon ‘spinnepkop’ (een kleine Friese weidemolen) of ‘torenmolen’ (de oudste bovenkruiers in zuidoost-Gelderland). Alleen de Noordhollandse bovenkruier, ook genaamd binnenkruier, en de Zuidhollandse bovenkruier, alias buitenkruier, hebben zich regionaal afgesplitst van de oervorm van de molen met een draaibare kap. Wanneer dat zich precies voordeed, weten we (alweer) niet, maar het principe van de binnenkruier (waarbij de krui-inrichting zich in de kap van de molen bevindt) is waarschijnlijk voor het eerst op grote schaal toegepast bij de droogmaking van de Zijpe omstreeks het midden van de zestiende eeuw. Internationaal is de bovenkruier overigens

algemeen bekend als ‘Hollandse molen’, zoals in het Duits (*holländische Mühle*), Deens (*hollandsk vindmølle*) en Zweeds (*holländeren*) (afb. 6). Omgekeerd hebben we uit die noordelijker contreien alleen het begrip ‘Sleeswijk Holstein methode’ geïmporteerd, dat wil zeggen een ‘methode van landaanwinning op lage slikken door middel van haaks op elkaar geplaatste rijshoutschermen’. Nader onderzoek zou overigens heel goed kunnen uitwijzen, dat deze methode toch Nederlandse wortels heeft – net zo goed als de runderen die tegenwoordig als *Holsteiner* worden aangeduid via een Noord-Amerikaanse tussenschakel gewoon weer te herleiden zijn tot het Fries-Hollandse stamboekvee.

Naast geoniemen bestaan er ook eponiemen, dat wil zeggen woorden die afgeleid zijn van een persoonsnaam. Bekende voorbeelden zijn *boycot*, *chateaubriand* en *leporello*.⁵ Dergelijke woorden, of in ieder geval termen waarin een uitvindersnaam is verwerkt, vinden we in het waterstaatsjargon weer vooral in de molen-techniek en in de dijkbouw. Met betrekking tot de molens zijn er vanaf de jaren 1920 nogal wat vindingen gedaan die de efficiency van het windmaalbedrijf (met name graanmolens) moesten verbeteren, opdat dit kon blijven concurreren met de fabrieksmatige of mechanische productie. De nog altijd bestaande vereniging ‘De Hollandsche Molen’ heeft hierin een belangrijke initiërende en stimulerende rol gespeeld. Zo ontwikkelde de firma Pot in Kinderdijk een bijna perfecte gietijzeren molenroede, de potroede. Het streven tot verbetering van de wiesystemen, dat wil zeggen de traditioneel met zeilen bespannen hek-ken aan de ‘enden’ van de roede, leidde tot ontwikkeling van allerlei stroomlijntypen. De Van Busselwieken, de Dekkerwieken, de Ten Havewieken en het Fauelsysteem zijn alle genoemd naar de ingenieurs of molenmakers die ze ontwierpen. De in oorsprong Zweedse machinefabriek Eriksson in Rotterdam ontwikkelde de gelijknamige electromotor, die op de vijzel van een poldermolen kon worden geplaatst en als hulpkrachtinstallatie bij windstilte kon worden ingezet. Dankzij deze innovatie zijn er tientallen molens voor sloop behoed. Het *Glossarium* vermeldt ook een naar een ingenieur genoemde Ottmolen, maar dit betreft een ‘veel gebruikt instrument voor het meten van stroomsnelheden’ en heeft met de behandelde categorie dus weinig te maken.

Inventiviteit is verder zoals gezegd, net als in de tijd van Andries Vierlingh, vooral te vinden in de dijkbouw. We kennen in deze sfeer het Haringmanblok, het Kantblok, het Leendentse blok en het Streefkerkblok. Het zijn alle toepassingen van betonblokken in

Afb. 6. ‘Hollandse molen’ (bovenkruier) in Denemarken. Deze in de negentiende eeuw gebouwde molen is inmiddels verdwenen. Ansichtkaart, circa 1950. Collectie auteur.

5 Het woord *boycot* is afgeleid van de naam van de Charles Cunningham Boycott (1832-1897), die als rentmeester in Ierland in 1880 voor het eerst met een dergelijke actie werd geconfronteerd. *Chateaubriand* (biefstuk van ossenhaas) was het favoriete gerecht van de schrijver Francois-René vicomte de Chateaubriand (1768-1848). *Leporello* (harmonicaboekje) is afgeleid van de naam van de knecht Leporello in Mozart’s opera *Don Giovanni* (1787), die in 20’n boekje de veroveringen van zijn meester bijhoudt.

Afb. 7. Muralt-muur op de noordelijke dijk van Schouwen-Duiveland. Foto auteur, 2007.

een bepaalde vorm en samenhang, bedoeld voor de bekleding van een dijktalud. De enige uitvinder die het *Glossarium* tweemaal heeft gehaald is ir. R.R.L. de Muralt. De Muraltglooiing is een variant op de blokkenmethode van zijn al genoemde collega's, maar de Muraltmuur is werkelijk uniek. 'Extra golfkap bestaande uit een opstaande betonmuur, aan de bovenzijde van het buitentalud van de dijk', vermeldt het lemma in *Polderlands*. Enkele jaren geleden zagen we tijdens een excursie van de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis een prachtige Muraltmuur op Schouwen-Duiveland (afb. 7). Dat maakt toch nieuwsgierig naar de fysieke herinneringen aan het leven en werken van De Muralts voorganger Vierlingh op Walcheren en de Bevelanden. Maar helaas, de prachtige waternaam Vierlingsbeek ligt in een andere provincie, en heeft voor zover bekend met de aartsvader van de Nederlandse 'dyckagie' niets te maken.